

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE RUM AYAKLANMASI

Yrd.Doç.Dr. FAHRİ TAŞ *

Vaktiyle Yunanlılar'ın Pont-Euxien adını verdikleri Karadeniz bölgesinde M.Ö.281'de bir krallık kurmuş olan Rumlar'ın hâkimiyetine Romalılar M.S. 63'de son vermiştir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle artık Bizans toprağı olan Pontus'da, Komnen sülalesi 1203 yılında bir krallık kurmuştu. İstanbul'da tahtı ele geçiren ve Komnenler'in düşmanı olan Paleoloğlar'ın Selçuklu Türkleri'ni Pontus'a sefer açmaya davet etmesiyle Sinop alınmış ve Trabzon kuşatılmıştı. Bu bölgenin Türk hâkimiyetine geçmesi bu hadiseyle başlamıştır. Pontus krallığı hiç bir zaman bağımsız olmamış, sırasıyla, Selçuklular'a ve Moğollar'a vergi ödeyerek, daha sonra Türkmen beylerine kız vermek suretiyle varlığını devam ettirmeğe çalışmıştır. Diğer taraftan Cenevizliler'in ekonomik baskıları altında bulunmuştur. Rumlar'ın yaşadıkları bu bölgeler 1461'de Fâtiş Sultan Mehmed'in Karadeniz kıyılarını fethi sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Aradan ikibin yıl geçmesine rağmen, millî duygularından hiç bir şey kaybetmeyen Rumlar, 1840 senesinden itibaren dini gerekçelerle ve eğitim kisvesi altında bölge üzerindeki nüfuzlarını artırarak, Millî Mücadele döneminin kaosundan istifade edip, bağımsız bir devlet kurmak için harekete geçmişlerdir¹.

Anadolu Rumları'nı bir isyana sevkeden hadiselerden biri, Rusya'nın geleceğı ma'tuf ortaya koyduğı projesidir. Bu proje, 1787 yılında Rus Çaricesi II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Joseph biraraya gelerek her iki devletin menfaatini ön plânda tutan "Grek Projesi" ni ortaya atmışlardır. Bu proje daha sonraki tarihlerde Yunanistan tarafından takip edilip, Bizans-Rum ideali şeklinde ortaya çıkan Yunan "Megalo İdea"sında kendini gösterip, dört hedef etrafında toplanmıştır. Yunanistan, bugüne kadar bu dört he-

* Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi.

1 Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921) C. VI., Genelkurmay H.T.Bşk. Ank. 1974, s. 281-282.

defin ikisini mevcut konumuyla gerçekleştirmiş olup, diğer iki ideali olan Doğu-Akdeniz ve Batı Anadolu'ya sahip olma düşüncesini hâlâ taşımaktadır. Yunanistan bu idealini gerçekleştirebilmek için zulmü çıkar yol olarak seçmiş olup, Trakya'daki Türk halkını asimile etmenin yanında, Marmara denizi kıyılarında yirmibin Türk'ü katletmiştir. Ayrıca dünya kamuoyunun dikkatlerini çekmek için bir seri yalan haberler üretip, bu stratejisinde haklı olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Emperyalist devletlerin XX. asrın başlarındaki emelleri Yunanistan'ın dış politikasına uygun olduğundan, bu proje desteklenmiştir.

Yunanistan, İstanbul-Rum Patrikhânesi'yle işbirliği yapıp Anadolu'daki Rum azınlığı çoğaltmak için, Rusya'nın Güney-Batısı'nda ve Kafkasya'da yaşan Rumlar ile birlikte Anadolu'nun diğer bölgelerinde bulunan Rumları da bu bölgelere göç ettirerek 1904 yılında uydurulmuş bir Pontus devletini kurmak fikrini ortaya atmıştır. Bu maksatla Rumlar birçok Cemiyet ve dernek kurarak faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır². Bu cemiyetler arasında Yunan isyanını gerçekleştirmek için (1826), ikisi Rum, biri Bulgar olan üç tüccar tarafından 1814'de kurulan "Etnik-i Eterya"nın yanında, Mütarekeyi müteakip, Trakya ve Anadolu Metropolitlikleri tarafından kurulan "Rum Muhacirin Cemiyeti" bulunmaktadır. Bu cemiyet, Anadolu'dan Ege adalarına veya diğer yerlere göç etmiş olan Rumları geri getirmenin yanında, Yunanistan'ın mali desteğiyle Müslümanların arazilerini Rumlara satın almak, sahte nüfus istatistikleri çıkarmak ve Rumlar'ın sahip olmak istedikleri toprakları gösteren haritaları tabederek dağıtmak gibi faaliyetleri yürütmekteydi. Eylül 1919 tarihinde Müslüman tâcirleri mutazzarrır ettirmek, onların iflas etmesini sağlayacak girişimlerde bulunmak suretiyle, bütün ticari hayatın Rumlar'ın eline geçmesini sağlamak üzere kurulmuş olan "Rum Cemiyet-i Ticariyye" vardır. Mart 1919 yılında, hiç olmazsa sahillerin idaresinin Yunanistan'a geçmesini sağlamak için kurulmuş olan "Asya'yı Sağra (Küçük Asya)" cemiyetinin yanında "Trakya Cemiyeti", "Mavri Mira Cemiyeti", "Yunan İttihad Cemiyeti", "Rum Cemiyet-i Edebiyye", "Pontus Rum Cemiyeti", "Matbuat Cemiyeti", "Müdafaa-i Meşrute Cemiyeti", "Mukaddes Anadolu-Rum Cemiyeti" kurulmuştur³. Bu cemiyetlerin hepsinin kurulmasında İstanbul Rum Fener Patrikliği öncülük yapmış olup, Yunanistan ve Rusya

2 Cevdet Kerim, Türk İstiklâl Mücahedesi Konferansları, İst. 1927, s. 161.

3 Pontus Meselesi, Matbuat ve İstihbarat Dairesi, Ank. 1338, s. 43-44.

tarafından doğrudan doğruya desteklenip, menfaat ilişkisi bulunan diğer Avrupalı devletlerin de tavassutunu görmüşlerdir.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın buhranlı günlerinde gerçek yüzünü göstermeğe başlayan yabancı okullar, Rum isyanının çıkışında da başrolü oynamıştır. Bu şer odaklarından biri olan Merzifon Anadolu Koleji (Anatolia College) 1860 yılının ortalarında İstanbul Hasköy'de eğitime başlayıp, "Dış dünyanın gözünden uzak ve ulaşılacak kitleye daha yakın olması için" 1865'de Merzifon'a taşınmıştır⁴. Bu kolejin maksadı Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulunan orta dereceli okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere tanzim edilmiş bir yüksek okul olup 1883'de öğretime başlamıştır⁵. Bu kolejlerin asıl maksadı, bölgede bulunan Rum ve Ermeniler'in milliyet duygularını yükseltmek, Türk çocuklarını kendi emelleri doğrultusunda şuurlandırmaktır⁶. Bu kolejin çalışma şekli Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında rol oynayan Etnik-i Eteryä Cemiyeti'nin stratejisiyle paralellik arzemesi dikkati çekmektedir.

Anadolu'da yaşanan Rumlar, 1840 yılından beri sürdürmekte oldukları faaliyetlerini gerek kendi aralarında kurdukları cemiyetler vasıtasıyla ve gerekse basın yoluyla dünyaya duyurup, 1919 yılından sonra Rum Cumhuriyetini tesis için bütün güçlerini hasrettikleri, neticede bölge Rumları'nın bir isyan hareketini başarıya ulaştıracak nisbette silahlandıkları görülmektedir.⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra, Rum meselesi Mecliste uzunca müzakere edilip⁸ konunun hali için 9 Aralık 1920 tarihinde Sivas'ta Merkez Ordusu'nun kurulması kararlaştırılmıştır⁹.

Sözkonusu ordunun komutanlığına, "Seferde Ordu Komutanı Görev ve Yetkisi" ile Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi komutanlığından tanıdığımız Nureddin Paşa getirilmiştir¹⁰.

Anadolu'ya Misyoner, Tabip veya herhangi bir insani kuruluşun temsil-

4 KOCABAŞOĞLU, Uygur; Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İst. 1991, s. 193. (İç:Stone, Frank A., "The American Middle West in the Ottoman Middle East: Anatolia College 1889-1921" Acedemia for Anatolia, Pittsburg 27-29/10/1980)

5 Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi, Belge No: 32.

6 Milliyet Gzt. Örsan Öymen "Politika Kazanı" 29 Eylül 1984.

7 ATASE, Kıs. 759, Dosya, 35, 26.; Gazi M. Kemal, Nutuk, Ank. 1927, s. 455.

8 TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XV. s. 215 ve dev.; Nutuk, s. 455.

9 ATASE, Kıs. 936, Dosya, 1-A-11, F.95,1.

10 ATASE, Kıs. 936, Dosya. 1-A-11, F.95,1.

cisi sıfatıyla gelen kişilerin aslında birer Rum propagandacısı oldukları ve bu dönemde Anadolu Rumlarını teşkilatlandırmak için, başta Yunanistan olmak üzere, diğer Avrupa devletlerinden gelip gayeye mâtuf bir tarzda çalıştıkları anlaşılmıştır. Anadolu Rumlarını teşkilatlandırmakla vazifeli bu Misyonerlerin ortak düşüncesi ise; "Hıristiyanlığın en büyük rakibinin İslâmiyet ve Müslüman devletlerinin de en kuvvetlisinin Türkiye olduğunu, bu hükümeti yıkmak için, Ermeni ve Rum dostlarımızı yalnız bırakmamalıyız. Alevilere de mezhep hususunda serbestlik tanırsak, onlar da bize katılacaktır. Bizim görevimiz bu fırsatı kaçırmamak, gerektiği gibi hareket etmektir¹¹." şeklinde izah ediyorlardı. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere; başta Yunanistan olmak üzere Avrupalı devletler Karadeniz, Basra Körfezi ve İskenderun Körfeziyle çevrili üçgen içinde bulunan bu bölgeyi nüfuz saharlarına alarak, İran ve Kafkaslar üzerinden Asya içlerine açılmayı planlamaktadırlar¹². Bu plânın gerçekleşmesi için bölge azınlıklarından ve mezhep farklılığı olan gruplardan yararlanmayı düşünmektedirler.

Merzifon Amerikan Koleji'nde görev yapmakta olan iki Türk öğretmeninden (M.Zeki ve İsmail Şevket) biri olan Türkçe öğretmeni Mehmed Zeki Ketani Bey'in 12 Şubat 1921 tarihinde öldürülmesi üzerine yapılan aramada elde edilen bütün belgeler, Kolej Müdürü Mister Havayet'in Pupil Hause Müdürü Friederich Avdis'e yazdığı 3 Mart 1337 (1921) tarihli mektuptaki bilgiler yukarıda verilen hedefi doğrulamaktadır¹³. Havayet bu mektupta: "Evvelden beri pek halî olan itimadım biz papazlar cemiyet-i âmâlinin hakiki nokta-i nazarı benâyı kendisine tabî tutmak için cenab-ı Hakk'ın âli-i suretinde tecelli ettiğini, Müslümanlara iman ettirmeyi kazanmaktadır. Bu nünasebetle bu hikmet-i mukaddesenin ulviyetini ehemmiyetle nazar-ı dikkate alalım. Hıristiyanlığın en büyük ve muntazam rakibi İslamiyet olduğu gibi, Türkiye'de en kuvvetli Müslüman hükümetidir. Reisimize ma'lumdur ki, icap ederse neticeyi elde etmek için beşyüz sene duracağız ve bunlara encam-ı kâr muvaffak olacağız.

Hizmetimiz ihtilâl ile değil, idare ile yapılmalıdır. Kendilerine bunca ezâ ve cefâda bulunanlara medyûn oldukları zekâtı ödemeleri için, angarib Hıristiyanları teşvike cehl ve gayret edeceğiz. Rum ve Ermenilere karşı olan

11 ATASE, Kıs. 2485, Dosya. 100, F.20.12.

12 KODAMAN, Bayram, Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Ank. 1987. s. 108.

13 ATASE, Kıs. 953, Dosya. 25-7, F. 65.

mukaddes vazifelerimizin ihyası için mukaddes bir i'timat beslemektedirim. Bunlardan bazıları İslâm uğruna şehid oldular. Unutmayalım ki, hidmet-i mukaddesemiz nihayetine erinceye kadar, daha pek çok şehid kanı akıtacağız... Bundan sonra ümidimiz gençlere ma'tuf olmaktadır. Rüşte bâliğ olduktan sonra tabiatını değiştirmek bir adam için pek güçtür. Şiiler, hakiki Müslüman olmadıkları gibi, kesretli bulunmakla beraber, Türk nüfusunun ekseriyetini teşkil etmezler. Eğer mu'tedil surette mezhepte serbesti gösterilir ise, ermişlerin seleflerimize gösterdikleri rağbet gibi göstereceklerdir. Bizim vazifemiz, bu fırsatı kaçırmamak ve iktizâsına tevfik-i hareket etmektir¹⁴ diyordu.

Merzifon Amerikan Koleji'nde meydana gelen olaylar hakkında halka bilgi vermek maksadıyla Nureddin Paşa'nın verdiği beyannamede de Misyonerlerin Türk Milleti hakkındaki hasmâne niyetleri aynen te'yid edilmiştir¹⁵. Nureddin Paşa'nın bu beyannamesinin önemli görülen hususlarında şöyle denilmektedir:"... Tebamız olan Hıristiyanları, bilhassa Ermenileri, Rumları himâye ve çocuklarını devletimize, dinimize husûmet, adâvet ve intikâm hiss ve fikirleriyle tahsil ve tedaris ve terbiye eyliyorlar.

Zevahiri kurtarmak için, bazen az miktarda İslâm çocuklarına yapmak mecburiyetinde kaldıkları cüz'i muâveneti günah-ı kebâirden sayarak, bir raporlarında bu günahlarından dolayı Hz. İsa'dan afv-u mağfiret niyâtında bulunuyorlar.

Sinn'i (yaş) ilerlemiş İslâmları tenassur (Hıristiyanlaştırma) ettirmek bi't-tecrübe müşkül görüldüğünden, küçük İslâm çocuklarını Hıristiyan yapmak fikrine hizmet ediyorlar.

Memleketimizdeki mezhep ve tarikat fırkalarından Hıristiyanlık nâmına istifade çarelerini düşünmüşlerdir. Bu yoldan maksatlarına vusûlü mümkün görüyorlar.

Mezkûr Amerikalılar'ın bir raporuna göre; bi'l-umum kürtleri ve alevi Türkleri, İslâm edilmiş Ermeni add-u itibâr ediyorlar. Bunların güya asıllarına rücu' ile Ermeni olacaklarını farz ve tahayyül ederek, böyle bir gaye-i mel'ûnâne takip etmekte olduklarını tebeyyün ediyor.

14 ATASE, Kıs. 2485, Dosya. 100, F. 20,12.

15 ATASE, Kıs. 993, Dosya. 25-7, F.65.; Sebilü'r-Reşâd Derg. C.XIX, No: 478, 30 Nisan 1337 (1921)

Ermeniler, Erivan'da kendilerine bahşedilen İstiklâliyyet-i idareden bi'l-istifâde bu muntıkada büyük ve mesud bir Ermenistan meydana getirmek için dünyanın her tarafından buralara koşup gelmelidirler. Buralarda her memleketten Ermeni gençleri için yapılacak işler vardır. Ermenilere mesud olan Kars ve Erzurum'da ve Vilâyat-ı Şarkîye'de her ne kadar şimdi nüfusu pek az ise de, dünyanın her tarafından buralara gelecek olan Ermeni akını ve tehaccümü karşısında bu havâlide meskûn bulunan Türkler'in, Kürtler'in ekserisi ihtimal ki terk-i diyar edip gideceklerdir.

Düşmanlarımız olan düvel-i 'tilâfiyenin ve Amerikalılar'ın Memâlik-i Osmaniye'nin Vilâyat-ı Şarkîyesinde Ermeni milleti gayet kalil (az) olduğu halde, oralarda büyük bir Ermenistan vücûda getirmek için kaç senelerden beri sarfetmekte buldukları mesâi ve akdamın tahtında nasıl mel'ûnâne emeller ve kafirâne maksatlar gizli bulunduğunu hiç bir suretle redd-ü inkâr edemeyecekleri en kuvvetli müdellel (delil) ve hatta imzalarıyla yedimize geçirilen mektuplar, vesikalar ile tebeyyün (anlaşılma) ve tahakkuk eylemiştir¹⁶ denilmektedir.

Nureddin Paşa'nın Merzifon Amerikan Koleji'nde yapılan aramalar neticesinde ele geçen belgeler doğrultusunda yayınladığı bu beyannameden de anlaşıldığı üzere; görünüşte bölge halkına hizmet etmek, sağlık problemlerini halletmek, gayri müslimlerin eğitimlerini yaptırmak ve eğitimde ihtiyaç duydukları öğretmenleri yetiştirmek şeklinde ise de; asıl maksadın bölgedeki Rum ve Ermeniler ile kontak kurup, bu kesimdeki insanların bölge hâkimiyetini nüfus ve ekonomik açıdan ele geçirmelerini sağlamaktır. Bölge halkının tepkisiyle karşılaşmamak için, Türk olan insanların da meseleleriyle ilgileniyor gibi görünmeği bir taktik olarak seçtikleri anlaşılmaktadır. Rumlar, sözkonusu plânlarını nüfuz kesâfetinin azlığı sebebiyle tek başına gerçekleştiremeyeceklerini bildiklerinden, bölge sakinlerinin mezhep farklılıklarını da gündeme getirip, bu insanları saflarına katmayı plânlamışlardır. Belli bir yaşa gelmiş olan insanların, Rum propagandasına inanmayacaklarını da bildiklerinden, Türk çocuklarını küçük yaşta kolejlerine yatılı olarak alıp, maksatları lehine istifade etmeği plânlamışlardır. Hatta bu hususta başarılı olup daha sonraki yıllarda bunların meyvelerinin alındığı görülmüş, bir kısım Türk çocukları Hıristiyanlığı kabul etmiştir¹⁷.

16 ATASE, Kıs, 993, Dosya. 25-7, F.65; Sebîl'ir-Raşâd Drg. C.XIX, No: 478, 30 Nisan 1337.

17 TRASK Roger, The United States Response to Turkish Nationalism and Reform. Minneapolis 1971, s. 153.

Nureddin Paşa'nın 24 Mayıs 1337 (1921) tarihinde yayınladığı bir beyannamede ise; "Dış düşmanlar âlem-i İslâmın mahvına kasdetmişlerdir. Bu maksatlarının husulü için memâlik-i milli ve akvâm-ı İslâmiyyeyi küçük kısımlara tefrik ve ba'de kolaylıkla mahvetmek siyâset-i kainânesini ta'kib etmekte ve ittihâd-ı İslâmiyenin husulüne bütün kuvvetleriyle mani olmaya çalışmaktadırlar. Kürre-i arzda meskûn ehl-i İslâma karşı ehl-i sâlibin beslediği sû-i niyyet, Hindistan, Bulicistan, Mısır, Cezayir, Fas, Tunus eski Türkistan, Azerbaycan, Trablusgarb, Endülüs ve İlh. Bilâd-ı İslâmiyenin gözü önünde duran ahvâl-ı müessef ve avâkib-i elimeleri garb-ı umumi-de râm-ı iğzâle düşürülmüş, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz kıt'alarının başında gelmiş, oralaradaki İslâm kardaşlarımız dahi mâteessüf küffarın esâretine girmiştir. Dış mübirin muhâfazası ve âlem-i İslâm'ın müdâfa'sı olarak yegane devlet biz kaldık. Şimdi müttefik ehl-i sâlibin bize sûlet ettiği şey evâmir'ül hayyeye teb'an, haylı müthiş ittihâd ve ittifaka sarılacak yerde, iğti'âlata kapılarak veyahut bilmeyerek tefrika ve tezata düşmüş, kalbinde zerre kadar nur-ı imânı olan her mü'min muhit-i delhûn ve ağdat edecek ahval-ı eylem ve müessifedir¹⁸ ... diyerek, dış mihrakların emellerini halka anlatmaya çalışmıştır.

Batum'dan Samsun'a kadar bütün Karadeniz sahillerini saran Rum faaliyetleri, Amasya, Merzifon, Ladik, Köprü, Gümüşhacıköy, Erbaa, Niksar ve Tokat bölgelerinde de şiddetini göstermiş olup, bu bölgeler Rumlar'ın katliâmlarının yoğunluk kazandığı sahalar haline gelmiştir¹⁹. Zira, Rize'den İstanbul'a kadar olan bölgede bir Rum devletinin kurulması plânlandığından, yoğunluk bölgesi bu sahalar içinde bulunmaktadır.

İçişleri Bakanı Fethi bey, Rumlar'ın asayişsizliği konusunda Mecliste yaptığı konuşmada; "Rumlar karada katliam yaparken, düşman gemileri de Karadeniz sahillerinde bir takım gösteriler yapıyor, hatta bazı noktalara asker gönderme teşebbüsünde bulunuyordu. Sahilimizi muhafaza için, ikâme ettiğimiz müfrezeler, bir taraftan düşmana karşı savaşırken, diğer taraftan Rum çeteler tarafından izâç olunuyordu. Bu durumda hiç bir hükümet kendi mevcudiyetini muhafaza etmek için bu nevi hareketlere müsa'de edemezdi²⁰." diyerek, alınacak olan tedbirin âciliyetini dile getirmiştir. Bölgedeki

18 ATASE, Kıs. 1126, Dosya. 5-27, F.2.

19 Cevdet Kerim, Türk İstiklâl Mücâhedesi Konferansları, İst. 1927, s. 19.

20 TBMM. Zabıt Ceridesi, C.XV., s. 212.

diğer bir tehlike de, Rumların faaliyetleri sırasında Yunanlılara sığınan Çerkez Ethem'in İstanbul'a gelip Karadeniz sahillerine geçme ihtimaliydi²¹. Çerkez Ethem'in bölgeye gelmesi hâdiselerin boyutunu daha da artıracaktı.

Rumlar'a karşı alınan ilk tedbir, silahların en yakın askerî birliklere teslim edilmesi isteğidir. Ancak Müslüman halk bu çağrıya uymasına rağmen hiç bir Rum silahını teslim etmediği gibi, çoluk çocuklarıyla beraber dağlara kaçıp, özellikle Bünyan dağlarını kendilerine üs yaparak açıkça isyan ettiler. Rumlar, 180-200 kişiden müteşekkil 50-70 kadar çete teşkil edip, Müslüman köylerini yakıp yıkmaya başladılar. Çete komutanları ise, birkaç Avrupa lisanını bilen ve özellikle Yunanistan başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinden bölgeye bu maksatla gönderilen kişiler olduğu daha sonra yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır²². Bu durum; Yunanistan ve diğer Avrupalı devletlerin bölgeyle yakından ilgili olmalarını göstermesi bakımından önemlidir.

TBMM. Rumlar'ın hâkimiyet kurmak istedikleri bölgeyi harp sahası ilân ederek, bu hususta bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyanname: "Yunan donanmasının Ereğli'yi ve âhiren İnebolu'yu bombardıman etmesi ve geçen gün de Averoff ile diğer bir Yunan torpidosunun Bartın'ın Güney-Batı istikametinde seyretmesi gibi hadiselerle, düşman tarafından sahillerimize taarruz meydana geldiği ve oralarda, düşman ile kendine taraftar olan Rumlar'ın milletimiz aleyhine istifadeye kalkışması memleket müdafası için fevk'el-âde tedâbirin ittihazını istilzâm eylediğinden, 12 Haziran 1337 (1921) tarihinden itibaren Karadeniz sahillerindeki bütün kazaların harp mıntıkası olduğu kararlaştırılmıştır²³." deniyordu.

Rum isyanını ortadan kaldırmak için; TBMM 12.6.1337 (1921) tarihinde bir karar alarak 15-50 yaşları arasında bulunan Hıristiyanların Sivas ve Elazığ vilâyetlerine sevk edilmesi düşünülmüştür²⁴. Rum isyanını bastırmakla görevlendirilen Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa, Rumlar'ın iç kısımlara sevki sebebiyle olay mahalline daha yakın olabilmesi için, Sivas'ta bulunan Ordu karargâhını 4 Haziran 1337 (1921) tarihinde Amas-

21 ATASE, Kls. 891, Dosya, 9-14, F. 55-1.

22 TBMM. Zabıt Ceridesi, C.XV. s. 217.

23 ATASE, Kls. 1221, Dosya. 2-4, F.5,1.

24 ATASE, Kls. 1120, Dosya. 34-1.

ya'ya nakletmiştir²⁵. Ordu karargâhının olay mahalline daha yakın bir yere getirilmiş olması isyanın önemli bir merhaleye ulaştığını ve bölgedeki durumun ciddiyetini göstermektedir²⁶.

Karadeniz sahillerindeki Rumlar'ın daha iç kısımlara sevk edilmesinin şu sebepleri bulunmaktadır.

1- Karadenizde bulunan düşman donanması ile, karada faaliyet gösteren ve düşman ile işbirliğinde bulunan Rumlar'a karşı sürdürülecek olan bir harekâta iki ateş arasında kalma ihtimalini ortadan kaldırmak,

2- Bir süre önce Yunanlılar'a sığınan Çerkez Ethem'in isyan bölgesine gelerek, Rum çeteleriyle yapacağı işbirliği ihtimalini bertaraf etmektir.

3- Yunanlılar'ın Batı-Anadolu'da başlatacakları yeni bir taarruz harekâtını kolaylaştırmak için Türk milli güçlerine ikinci bir cephe açmak maksadıyla Karadeniz sahillerine de taarruz edebileceği ve bu taarruzda yerli Rumlar'ın desteğini göreceği düşüncesidir.

4- Rumlar'ın Karadeniz'den daha kolay yardım alıp, Batı ile daha rahat bir iletişimde bulunmalarının önlenmesidir²⁷. Zira yabancı gemiler, gece sahilten verilen fener işaretiyle hangi noktaya yanaşacağını öğrenip Rumlar'a cephane ve erzak boşaltmaktaydı²⁸. Dış devletler ile yapılacak olan irtibat bu gemiler ile rahatça yapılmaktaydı. Bu dış yardımın önlenmesi için, sahildeki bütün fenerlerin söndürülmesi istenmiş, buna uymayan altıyüz Rum yakalanarak iç bölgelere sevk edilmiştir²⁹.

5- Tokat, Niksar, Reşadiye'de eşkıyalık yapan Ali Çavuş gibi çetelerin ve asker kaçaklarının bölgede bulunması, Rumlar ile işbirliği yapma eğiliminde olmalarıdır³⁰.

Bu ihtimallerin hepsinin mümkün görüldüğü hususu, Merkez Ordusu Komutanlığı ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti arasında yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır³¹.

25 ATASE, Kls. 993, Dosya. 65-A, F. 7.

26 ATASE, Kls. 1126, Dosya. 5-27, F. 6.

27 ATASE, Kls. 1125, Dosya. 6-24, F.17.

28 ATASE, Kls. 1125, Dosya. 6-24, F.17.

29 ATASE, Kls. 1030, Dosya, 6-74,

30 ATASE, Kls. 1124, Dosya. 17, F. 2; Kls. 1122, Dosya. 14-12, F.66-2.

31 ATASE, Kls. 1120, Dosya. 34-1; Kls 993, Dosya. 65-A-7, F.47; Kls. 1221, Dosya. 2-4, F. 5,1.

Rumlar, TBMM tarafından daha önceden tesbit edilen yerlere sevk edilmeğe başlandı³². Fakat bu sevkiyat esnasında, yine Rum çeteleri tarafından baskınlar düzenlenerek engellenmeğe çalışıldı. Diğer taraftan, ekseriyeti Rumlar'dan teşekkül ettirilen Amele Taburları'ndaki Rumlar³³ da çalışmayarak pasif direnişte bulunmaktaydılar³⁴. Ele geçirilemeyen Rumlar ise, kadın ve çocuklar ile dağlara çekildikleri için, sivil halka zarar verilebilir düşüncesiyle, Rumların bulunduğu mevzilere genel bir taarruz harekâtı düzenlenemediğinden, isyan harekâtının bastırılması zaman almaktaydı.

Rumların Karadeniz sahillerinden iç bölgelere nakledilmesi meselesi, Rumlar'ın feryâd-ı figan etmesine sebep olmuş, "Türkler'in Anadolu'daki bütün Rumları katlettiğine" dair hakikat-ı hilâf haberler Fransızca, İngilizce ve Rumca yayın yapan bütün gazetelere gönderilerek, dünya kamuoyu desteğinin kazanılması plânlanmıştır. Ayrıca Rumlar ile menfaat münasebeti içinde bulunan Müslüman halktan bir kısmı da bu yer değişikliğine sıcak bakmamaktaydı. Basında yer alan bu haberler üzerine, İstanbul Amerikan Sefiri Amiral Bristol, 18 Temmuz 1921 tarihinde M. Kemal Paşa'ya bir nota göndererek; "Rum kadınlarıyla ihtiyarların ve küçük çocuklarının Samsun'dan dahile doğru sevk ve nakledildiklerini istihbar ettim. Bunlardan pekçoklarının yollarda telef olmaları ihtimali pek kavidir. Esbab-ı askekiye dahilinde bulunan Rumlar'ın dahile sevkleri canlarını tehdit edecek mahiyettedir. Ahalinin bu surette nakl ve sevkleri onları imha mahiyetini taşımaktadır. Bu sebeple sevkiyattan vazgeçilmesini" istemiştir. Amerika'nın doğrudan doğruya Anadolu ile ilgili plânı olmamasına rağmen, İngilizlerin tesiriyle olsa gerek, Ermeni meselesi konusunda hassas oldukları dikkati çekmektedir.

M. Kemal Paşa'nın Bristol'a verdiği cevapta ise özetle; "Rumlar'ın dahile sevkinde kadın ve çocuklara yer verilmediği, ancak kendi arzuları doğrultusunda isteyenlerin kadın ve çocukları yanlarında götürebileceğine karar verildiğini" belirttikten sonra; "Memleketin selâmet ve asâyişini te'min nokta-i nazarından başka bir şey yapılmadığına" işaret edip, "Zât-ı âlileri de aynı zamanda pek çok Müslümanın yaşı ve cinsi gözetilmeksizin, Yunan ordusu tarafından muhtelif işkencelere devam olunması yolunda bilgiler bulun-

32 ATESE, Kıs. 1030, Dosya. 6-74, F. 76.

33 ATASE, Kıs. 730, Dosya. 4-18, F. 83.

34 ATASE, Kıs. 640, Dosya. 35-299, F. 14-1.

duğu, düşman ordusu tarafından işgal edilmiş aksâm-ı vatanımızın her tarafında gayet şeni fecayit'in tekrar edildiğini nazar-ı dikkate almalıdır³⁵ diyordu.

Halbuki, Amerikalılar'ın kolejlerde yaptıkları Türk aleyhtarı faaliyetler sadece Merzifon'da olmayıp, Edirne, Van, Antakya, Konya, Kayseri, Sivas... gibi daha elliüç yerde bulunan kolejlerin hepsinde benzeri durumlar mevcuttu. Mesela; Sivas'taki bir Amerikan imâlathânesinde çalışan kadınların casus oldukları, halkı dehşete sürükledikleri, iç karışıklık çıkaran gruplar ile işbirliği yaptıkları belgelenmiştir³⁶.

Eli silah tutan 15-50 yaşları arasındaki Rumlar'ın iç kısımlara sevk edilmesi kararı, Rum ailelerinin parçalanmasına sebep olacağı düşüncesiyle, Rumlar'ın aileleriyle birlikte göçetmek istemeleri üzerine yaptıkları müraaat ve bu durumun düzeltilmesi için Nureddin Paşa'nın Dahiliye Vekâleti'ne konuyu bildirmesi üzerine verilen müsbet cevap neticesinde, isteyenlerin sözkonusu yaş haddi dışında bulunan hanım ve çocuklarını da yanlarına alarak götürebileceklerine karar verilmiştir. Ayrıca sevkîyat sırasında, "Lüzum üzerine erkekleri dahile sevk edilen Hıristiyanlar'ın ırz, can, mal ve her şeylerinin devletin teminatı altında bulunduğunu, buna uymayanların cezalandırılacağı³⁷" önemle bildirilmiştir. Bütün engellemelere rağmen Rumların iç kısımlara sevki istendiği gibi gerçekleştirilmiş olup, Aralık 1922 yılının sonuna kadar Rum isyanının bastırılmasında büyük mesafeler alınmıştır.

Merkez Ordusu; kıyıları korumak, eşkıya ile uğraşmak, Rum çetelerin baskınlarını önlemek, sevki yapılan Rumların emin bir şekilde gideceği yere ulaştırmak için gereken tedbirleri almanın yanında; Batı cephesine yeni birlikler kurup göndermekle de vazifeli olduğundan, yapması gereken işler bir hayli yoğunlaşmıştı. Bu sebeple Osman Ağa'nın (Topal Osman) yeni bir Tümen kurarak Merkez Ordusu'na katılmasına³⁸, ayrıca 1305 (1889) ve 1307 (1891) tevellütlü olanların yerinde kalmasına ve 1317 (1901) tevellütlülerin ise silah altına alınmasına karar verilmiştir³⁹.

Bölgede meydana gelen fiili hadiselerden birkaçı sıralanacak olunur ise; 5 Şubat 1337'de Ünye Jandarma Komutanı Yüzbaşı Rüstem'in şehid edil-

35 Pontus Meselesi, V. Ksm. s. 1-2.

36 ATASE, Kıs. 993, Dosya. 171-A-13, F. 66,3.

37 Pontus Meselesi, IV. K. s. 2.

38 ATASE, Kıs. 582, Dosya. 100, F. 21-9.

39 Pontus Meselesi, IV. Ks., Ank. 1338, s. 11,12.

mesi⁴⁰, 8 Ağustos 1337'de Çarşamba Kaymakamı Abdullah Bey'in şehid edilmesi⁴¹, bu hadiselerin yanında altmış kadar köyün yakılması, binlerce insanın katledilmesi sayılabilir.

Bölge Rumları ve kanun kaçakları, alınan tedbirler neticesinde en yakın Türk birliklerine teslim olmak mecburiyetinde kalmışlardır⁴². Rumların yoğun olduğu ve çarpışmaların şiddetli geçtiği Bünyandağı'nda eşkıyalık yapanlardan ele geçirilenlerin Amasya İstiklâl Mahkemesi'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁴³. İsyan çıkmasında rolü olan kişiler bu mahkemede ortaya çıkarılmış olup, suçlular mahkeme kararıyla cezalandırılmıştır.

Merkez Ordusu'nun yetki sahasındaki olaylar bu şekilde devam ederken, Yunan ilerleyişini durdurmak için kurulan Batı Cephesi Komutanlığı'na 10 Kanun-ı sâni 1336 (10 Ocak 1920) tarihinde Mustafa İsmet Paşa getirilmiş, Yunan ordusunun ilerleyişi; İnönü savaşlarıyla durdurulmuş ve Sakarya Zafariyle kırılmıştır. Merkez Ordusu'nun bu tarihten sonraki cephe ile ilgili yazışmaları M. İsmet Paşa ile yapmıştır⁴⁴.

Nureddin Paşa, Sakarya zaferi sebebiyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne 11 Eylül 1337 (1921) tarihinde bir tebrik göndermiş, bu tebriğe Fevzi Paşa 15 Eylül 1337 (1921)'de şu cevabı vermiştir. "Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasında Merkez Ordusu'nun büyük hizmetleri olmuştur. Bu vesileyle zât-ı âlilerinizi, ordu birliklerini ve bölgedeki sivil idareyi tebrik ve teşekkürü arz-ı rica ederim⁴⁵." Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın bu cevabi telgrafından da anlaşıldığına göre; Merkez Ordusu, yalnızca Karadeniz bölgesinde zuhur eden isyanı bertaraf etmek ve eşkıyayı te'sirsiz bırakmakla kalmamış, Batı cephesine yeni birlikler teşkil edilip, nizâmi asker hüviyetine büründürüldükten sonra cepheye göndermek vazifesini de deruhte ederek Türk Milleti'nin bir çok cephede savaşmak mecburiyetinde kaldığı bu günlerde önemli bir vazifeyi ifa etmiştir.

Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa gerek Rum isyanını bastırması sırasında ve gerekse Koçkiri isyanındaki tutumunda "Selâhiyeti haricinde ahalinin bazılarının hukukuna tecavüz ettiği" gerekçesiyle, özellikle doğulu

40 ATASE, Kls. 760, Dosya. 34-29, F. 83.

41 ATASE, Kls. 1039, Dosya. 6-125.

42 ATASE, Kls. 1124, Dosya. 17.

43 ATASE, Kls. 1124 Dosya. 17.

44 ATASE, Kls. 654, Dosya. 4-41, F.8.

45 ATASE, Kls.. 1128, Dosya. 43-36, F. 7.

mebuslar tarafından suçlanıp, cezalandırılması istenmiştir. Bu hususa sebep olan hâdise ise; Rumlar'ın iç kısımlara sevkedilmesi esnasında, Yunanlılar'ın kıyıları bombalayacağı haberleri etrafta dolaşmağa başlamıştı. Bölge halkı, böyle bir durumda her tarafın harap olacağı ve bundan büyük zarar göreceklere düşünerek, sevkiyattan vazgeçilmesi için Dahiliye Vekâleti'ne elli altı kişinin imzasını taşıyan bir telgraf göndermişlerdir. Nureddin Paşa, Dahiliye Vekâleti'ne telgraf gönderen bu kişilerin Rum taraftarı olup olmadığını araştırmak için, haklarında tahkibat açtırıp, ikâmet ettikleri yerlerden ayrılmamalarını bildirmiştir. Bu şahıslar bölgede tanınan seçkin insanlar olması hasebiyle, bu uygulama devrin mebusları tarafından haksızlık olarak değerlendirilmiş olup, Nureddin Paşa'nın cezalandırılmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Mecliste müzakere edilen Nureddin Paşa'nın yaptığı uygulama Dahiliye Vekili Fethi Bey tarafından izah edilerek, "Nureddin Paşa'nın idare-i örfiyenin âmir-i askeriyesi ve ayrıca harp mıntıkası kumandanı olduğu cihetle, bilcümle tedâbiri ittihaz ve hatta idama bile selâhiyeti olduğunu ve binaenaleyh bu meselede de selâhiyetini istimal ettiğini beyan etmiştir⁴⁶." diyerek Mebusları iknaya çalışmıştır. Bu hususta Nureddin Paşa'nın suçsuz olduğunu savunan Fevzi Paşa'yı M. Kemal Paşa'nın da "Meclisin Nureddin Paşa için öngördüğü askerlik görevine son verilmesi kararının çok ağır olduğunu" belirterek desteklemesi üzerine, Nureddin Paşa cezalandırılmamıştır⁴⁷. Ancak 4 Kasım 1921 tarihinde Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan alınmıştır⁴⁸. 4 Kasım 1337 (1921) tarihinde birliklerine vedâ eden⁴⁹ Nureddin Paşa'ya yeni bir görev verilmediği için Kastamonu-Taşköprü'de bulunan kızının yanına gidip⁵⁰, Batı Cephesi I. Ordu Komutanlığı'na tayin olduğu güne kadar burada kalmıştır⁵¹.

Nureddin Paşa'nın askerlik görevine son verilmesiyle ilgili cevabı yine kendisinin meclise gönderdiği 3.11.1337 ve 8.11.1337 tarihli telgraflarından anlamak mümkündür. 8.11.1337 (1921) tarihli telgrafın son kısımlarında;"...

46 TBMM, Gizli Zabıt Ceridesi, C.II., 19.1.1338, s. 633-634. (Nureddin Paşa'nın muhâkemesiyle ilgili bizzat kendisinin M. Kemal Paşa'ya verdiği ve 17.1.1338 günü Mecliste okunan ve M. Kemal Paşa'nın ifadesiyle çok uzun ve "başlı başına mühim" olan rapor, gerek meclis tutanaklarında (gizli ve açık) gerekse meclis arşivindeki dosyada bulunmaktadır. TBMM, Gizli Z.C. C.II, s, 622, 627.)

47 Nutuk, s. 356.

48 ATASE, Kıs. 604, Dosya. 6-172, F. 100.

49 ATASE, Kıs. 1880, Dosya. 43, 21.

50 Emekli Sandığı Arşivi, Dosya No: 32469.

51 ARIKOĞLU, Damar, Hâtıralarım, İst. 1961, s. 281-282.

Asıl dilhun olduğum bir nokta var ki, bu da benim gibi Meclisin ve vatanın muhafaza ve vatanın takviye ve i'tilâsı, milletin tahlisi için uğraşan istihlâs ve istiklâl ve ittihâd-ı İslâm gayesine vakf-ı fikir ve hayat etmiş bir kumandan olduğum halde, Rum eşkıyası ve Pontus Yunan hükümeti teşkili sa'yu emelinde bulunanları himaye eden eşhasa feda edilmiş olmaklığım gibi Meclisin de arzu etmeyeceği bir vaziyetin tahaddüs etmiş bulunmasıdır⁵²..."

Nureddin Paşa'nın bu görevden alınmasından sonra ise, Cemil Cahid Bey Merkez Ordusu Komutanlığı'na atanmıştır.

Rumlar'ın başlattığı isyan hareketi alınan kararlı tedbirler neticesinde 6 Şubat 1923 tarihinde bir daha zuhur etmemek üzere sona ermiştir.

Azınlıklar meselesi 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Andlaşması ile çözümlenerek; azınlıkların herhangi bir imtiyaza sahip olmasının mümkün olmadığı ve Türk tebasından sayılması gerektiği kararlaştırılarak kanun karşısında Türkler ile aynı haklara sahip oldukları karar altına alınmıştır. Yine aynı andlaşmanın 42. maddesi gereğince, Patrikhânenin dünya işlerinde ve azınlıkların şahsi muamelelerinde hiç bir yetkilerinin kalmadığı teminat altına alınmıştır.